

MAKTABGACHA YOSHDA BOLALARDA TAFKUR BORASIDAGI PSIXOLOGIK NAZARIYALAR

Madaminova Madina Abdirasulovna

Xorazm viloyati Osiyo xalqaro Universiteti

1 kurs magistiri universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur rivojlanishini izohlaydigan asosiy psixologik nazariyalar tahlil qilinadi. Piaget, Vygotskiy va boshqa olimlarning qarashlari asosida bolalarning mantiqiy fikrlash, tasavvur va muammoni hal qilish qobiliyatlari bosqichma-bosqich ochib beriladi. Nazariyalar taqqoslanib, amaliy ahamiyati yoritilgan.

Kalit soʻzlar: tafakkur rivojlanishi, maktabgacha yosh, kognitiv rivojlanish, piaget nazariyasi, vygotskiy va sotsiokul'tural yondashuv, bolalar psixologiyasi, o'yin va tafakkur, nutq va muloqot.

Abstract: This article analyzes the main psychological theories explaining the development of thinking in preschool children. Based on the views of Piaget, Vygotsky and other scientists, the logical thinking, imagination and problem-solving abilities of children are gradually revealed. The theories are compared and their practical significance is highlighted.

Keywords: development of thinking, preschool age, cognitive development, Piaget's theory, Vygotsky and sociocultural approach, child psychology, play and thinking, speech and communication.

Аннотация: В статье анализируются основные психологические теории, объясняющие развитие мышления у детей дошкольного возраста. На основе взглядов Пиаже, Выготского и других ученых постепенно раскрываются логическое мышление, воображение и способность детей решать проблемы. Сравниваются теории и подчеркивается их практическое значение.

Ключевые слова: развитие мышления, дошкольный возраст, когнитивное развитие, теория Пиаже, Выготский и социокультурный подход, детская психология, игра и мышление, речь и общение.

Inson tafakkuri bu atrof-muhitni anglash, ma'lumotlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va muammolarni hal qilish jarayonidagi eng muhim psixik funksiyalardan biridir. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bola rivojlanishining muhim bosqichlaridan biri bo'lib, tafakkurning shakllanishi va rivojlanishida asosiy poydevor aynan shu davrda yaratiladi. Bu yoshda bola dunyoni sezgi va tajriba orqali idrok eta boshlaydi, obrazli fikrlash, mantiqiy bog'liqliklarni tushunish, xotira va e'tibor kabi psixik jarayonlar faol rivojlanadi.

Psixologiya fanida bolalar tafakkuri bilan bog'liq turli nazariyalar mavjud bo'lib, ularning har biri bolalar tafakkurining rivojlanish bosqichlari, mexanizmlari va omillarini turlicha yondashuvlar orqali izohlaydi. Masalan, J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasida bola tafakkuri bosqichma-bosqich, muayyan yoshga qarab rivojlanishi ta'kidlanadi. L. S. Vygotskiy esa sotsiokultural yondashuv asosida tafakkur rivojida ijtimoiy muhit va nutqning roliga alohida urg'u beradi. Shuningdek, D. B. Elkonin, A. V. Zaporozhets, va boshqa psixologlarning ham fikrlash jarayonlari haqidagi qarashlari maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkurning shakllanishini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur rivojlanishining psixologik nazariyalarini tahlil qilish, bolaning psixik rivojlanishida ushbu nazariyalar o'rtasida mavjud bo'lgan farqlar va umumiy xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi. Birinchi navbatda, Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bolalar tafakkurining bosqichma-bosqich rivojlanishini ta'kidlaydi. Piaget fikriga ko'ra, bolalar har bir yosh davrida yangi bilish ko'nikmalarini o'zlashtiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar tasavvur va tasvirlar yordamida dunyoni anglaydilar. Ularning tafakkuri, asosan, konkret obrazlarga asoslangan bo'lib, mantiqiy fikrlashga tayyor emaslar. Piagetning ushbu nazariyasining ahamiyati shundaki, u tafakkurning biologik ravishda belgilangan rivojlanish bosqichlarini keltirib chiqargan.

Boshqa tomondan, Vygotskiyning sotsiokul'tural yondashuvi bola tafakkurining rivojlanishiga ijtimoiy muhit va nutqning ta'sirini ko'rsatadi. Vygotskiy tafakkur jarayonlarini bolalar o'rganayotgan madaniyat bilan chambarchas bog'laydi. Unga ko'ra, bolalar o'z tafakkurini boshqa odamlar bilan ijtimoiy o'zaro ta'sirda shakllantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq tafakkur jarayonlarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Vygotskiy ushbu yondashuvni "yaqinlashtirilgan rivojlanish zonasi" kontseptsiyasi orqali tushuntiradi, bunda bolaga kattalar yoki o'qituvchilar yordamida muammolarni hal qilishda yordam berish uning tafakkurini tezlashtiradi.

Shuningdek, Elkonin va Zaporozhetsning ishlarida bolalar tafakkurining asosiy rivojlanish elementlari sifatida o'yin, muloqot va faoliyat ko'rsatiladi. Ular maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkurning asosiy vositasi o'yin ekanligini ta'kidlaydilar. O'yin bolalar uchun muammolarni hal qilish, yangi bilimlarni o'zlashtirish va tajriba orttirish imkoniyatini yaratadi. O'yin orqali bolalar nafaqat tafakkurlarini rivojlantiradilar, balki ijtimoiy muhitga moslashish, boshqalar bilan muloqot qilishni o'rganadilar.

Tafakkur jarayonlari rivojlanishining har bir nazariyasi o'zining ahamiyatiga ega bo'lib, bolalar psixologiyasi, pedagogika va o'qitish jarayonlari uchun muhim amaliy ma'lumotlar beradi. Shu bilan birga, bolalarda tafakkurni rivojlantirishda bir nechta psixologik omillarni inobatga olish zarur. Masalan, bola bilan muntazam

muloqot, unga turli o'yinlar va vazifalar orqali yangi bilimlar berish, shuningdek, ular bilan mustahkam ijtimoiy aloqalar o'rnatish tafakkur rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur rivojlanishini tushunish uchun psixologik nazariyalarni o'rganish zarurati katta. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bolalar tafakkurining shakllanishining asosiy bosqichlarini ochib beradi, ammo bu nazariya ijtimoiy va madaniy omillarni yetarlicha inobatga olmaydi. Vygotskiyning sotsiokul'tural yondashuvi tafakkurni ijtimoiy kontekstda tushuntirib, bolalar bilan muloqot va ularning madaniyatiga asoslangan o'rganish jarayonlarini ta'kidlaydi. Elkonin va Zaporozhetsning nazariyalari esa o'yin va faoliyatning tafakkur rivojlanishidagi ahamiyatini yoritadi.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur rivojlanishi faqat biologik faktorlar bilan cheklanmaydi, balki ijtimoiy, madaniy va o'quv faoliyatlarining ham katta ta'siri mavjud. Kattalar, o'qituvchilar va ota-onalarning bolalar bilan faol muloqoti, ularni o'yinlar orqali o'rgatish, nutqni rivojlantirish kabi faktorlar tafakkur jarayonlarini faol rivojlantiradi. Shu nuqtai nazardan, psixologik nazariyalar bolalar tafakkurini tushunish va amaliyotda qo'llashda zarur bo'lgan ilmiy asoslarni beradi.

Kelajakda, maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur rivojlanishini yanada chuqurroq o'rganish uchun zamonaviy pedagogik va psixologik metodlarni joriy etish zarur. Bu, o'z navbatida, bolalar ta'limini yanada samarali qilish va ularda mustahkam tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Piaget, J. (1972). The Principles of Genetic Epistemology. Routledge.
2. <https://www.tandfonline.com/> - Psixologiya va pedagogikada ilmiy nashrlar.
3. Zelazo, P. D., & Cunningham, W. A. (2007). Executive Function in Early Childhood: Implications for Education and Development. Journal of Research in Childhood Education.
4. <https://www.researchgate.net/> - Psixologiya va pedagogika tadqiqotchilari tomonidan yozilgan maqolalar. Ginsburg, K. R. (2007). The Importance of Play in Promoting Healthy Child Development and Maintaining Strong Parent-Child Bonds. Pediatrics.
5. Elkonin, D. B., & Zaporozhets, A. V. (1996). The Psychology of Play. N.A. Publishing.
6. <https://www.sciencedirect.com/> - Psixologiya va pedagogika sohasidagi ilmiy jurnallar va maqolalar